

„Хуучан хатхен урн, хөөткэн сансн цецн“

(О черк)

Оргн теньге кевтэ мелмлад-орагъари салхид наахлад, ондр-арн. Йовен күүнэ толгъа халхам таран дундагъар гарсн нэрхн хаалгъар-салхн нарнд өгрэд, оньгнь хуврад баасн салде хувцта баахи ковүн йовад йовна. Зерик халэхд, хөр арэ давсн дунгъа наста, болгъагъад шинджалд-өргн маньнанн дундас авч хойр күм-сгнн хоорндагъар утар татгден хойр гүн хурнаста, машт хар ковүн, барун гартан барсн таранэ бүрнг зүн гарн альхидан седж улэв. Улдсн дүүрн шар-шар буудясиг халачкад, «Поста алтн ридгтн эн!» гидж бийдэн келв.

«Кедү ним мана алт киртэ госарн давтсн болхвг, кишго фашистр! Гем уга, кесгтан өрчдтн тбөрх! Эн даан-ла хамхрн балгъед, селэд тосххд-шатсн теегиг шинэс хагълад ургъци-нь авхд, кедү чидл, кедү көдлмшч кергтэ болх!»

Төр уга ик хортан дарсн улс, гер дотркан эврэн яедж чадхвдн! — гидж санчкад, чирэдн герл орад-чеджн сарулден болад, цаарандн иш-крдж дуулад гарв.

Таран заагт кесг цецге үзгдхлэ, хойринь таслдж авад үнрчлэд: «Сэ-ахи цецге!» — гидж келн, невчк ца-аран давхла, тним цецге төгалингдэн дала баадж. «Кеерүлхэр тарсн бол-хв, юнъгад таранла тардг болхв эд-ниг?» — гидж дотран ухалн, хойр гар-рарн арэд, цаарандн орхла, буурлда, шарлдж, нань чиги өвсн буудя заагт ургъсн үзгдв.

«Юнъгад иигдж ургъджахмб?» Ти-ним күнд тоолврта, таран заагас гарад ирхлэнь, өмнн ик хол биш газрт се-лан баахн үзгдв.

«Совхоз «Семеновод» — гидгн эн кевтэ» гидж санад, хойр көлн шул-удад, гурвн джилэс нааран үзэд уга эк-эцкэн үзхэн санчкад, чирэдн герл ордж байрлв.

Гурвн джилд даанд орцад цогц-менд, чирэ-зүсэри ирсн көвүгбэн эк-эцкн альд тавхэн медхш. Көвүн асх-идн орндан орчкад, хаалгъдан үзсн таран дотрк өвснэ тускар ухалад, тү-рүн такан дун гартл унтдж чадсн уга.

Өрүндн босад, хотан уучкад, кө-вүн совхозин конторт ордж ирв. Өм-нэсн совхозин директор босад стол гатцасн гаринь авч мендлв.

— Өцкдүр мана совхозд цергас күн ирсинь сонъслав, эврэн оч мен-длхэр седлэв, зуг цол уга болад одж чадсн угав. — гидж эврэн түрүн оч эс мендендэн гундсн баадлтэгъар директор көвүнэ гаринь тавлго өөрэн суулгъв.

— Сән, сән! Дән чилв! Манд кедү күн ирв чиги үлүдшго. Нертн кемб? — гидж директор сурв.

— Цери Буляевич Эрдниев.

— Мана совхозд көдлх саната бол-хла, нег сард амрчкад иртн, дурта көдлмшитн өгнэв. Церт юонд көд-лджалат?

— Ротин бичгч.

— Тингхлэ улм сән, манд тооч ке-ргтэ, Ода танд ямаран донъ кергтэ келтн, Цери Буляевич. — гигъад ди-ректор Цериур джөөлн нүдэр халэв.

— Нанд юмн керг уга, зуг би танас нег төрэр сурвр кенэв.

— Суртн, суртн бичэ ичтн, баах юмн болхла, би хармшггов.

— Би школас даанд йовсн учар-селанэ адла-аху биш, буудя ягъдж тардгинь үзэд угав. Өцкдүр тана таран дундагъур гарсн хаалгъар ирв-Энд-тендэн халэхн дала цец-гас ургъдж. Цаарандн шинджалд хэ-лэхн, олн-зүсн өвсн, будудгъасн ик болх баадлтэ, тегэд юнъгад тним болджахинь би танас сурхар седлэв.

— Тертн чик, дән экленэ хөөн нег чигн залу күн совхозд үлдсн уга. Ар-дн көгшдүд, бичкдүд хойр үлдв-

Няхв? Тегэд өордснн тракторт суул-гъад газр хагълх, тарх, хурах кергтэ болв. Газран муугъар хагълад, тарсн цагтан дел үлдэгъад баасн деерас ургъджах өвсн тертн.

Чирмэ уга директорур халэджэсн Цери хойр нүдн тегэгъад, зергдэд суусн бийн улм стулан өордхэд, ну-увчин үг келхэр баах күн кевтэ, ар-гъул:

— Даанэ цагт көгшдүд, бичкдүд көдлгд билэ гинэт, ода, ода көдлдж болшгов? — Би көдлдж үзэд угав, тер бийн нег сән трактористлэ тавхлэтн, дарунь дасчкх билэв. Даанд ю болв чигн дарунь дасчкдг билэвдн. Зөв өгхлэти, өрүндэн көдлмшт гарнав. — болдж Цери үгэн давхцуудж келв. Тингдж келхлэнь директор ормасн босад, зүн гаран Цери ээм деер та-вэд, барун гарасн атчкад келв:

— Поста коммунист, мана амте ним, болсн төлэд биди немшнриг ди-илвдн! — гив.

Цери хойр халхн чигн күртлэн улагъад зүркн өрчэн цокад:

— Ю кеджэхмт? Коммунист күн ю болв чигн медх зөвтэ, би, мел юм медхшлм, тертн дегд ик нерн!

Директорин хойр нүдн джөөлрэд, гаргъсн эцкн кевтэ, Цери даларн илдж таалад, аргъул үг-үгэринь сал-гъдж келв:

— Би чамаг иткдженэв, ода бийн баахич, джиргълчн өмнчн, медэд уга юмн чамд дала, болв зүркн, седклэ-ухачн йоста коммунистин. Чамаг ним көдлмш сурх гидж санджаен угав, ода дөрвн трактор күн уга болад зөгсджана, тер бийн танд даанэ хө-өн нег сард амрв гидж килнц болшго, йосн тним, амрчкад күрэд ир, нег медрлэ трактористин өөр көдлхлэри дасхч. — гидж келэд директор орм-дан суув.

— Уга, би хаалгъдан амрлав, болх, маньгъдур ирнэв.

— Тингхлэ дурчн, Ямаран зүткэ, — гигъад директор тачкнад инахла, Цери дегд байрлчкад, «Менд байтн» — гидж келхэн мартчкад, гүүгъад гарв. Тер өдрэс авч гурвн джил давб.

1956 джилин намрин сүүлэр мана МТС-т, токарь эрдмтэв гидж Цери Бу-ляевич ирдж көдлмшт орла. Түүнэс нааран күс-дундур джил болв. Эн ахрхн болзгт Эрднин Цери уралгынг эс медсн күн манд уга. Хойр гарн алтн, хойр нүдн хурц, гартан бар-сән кедж, механизмн халхар болхла, меддго юмн уга гихлэ, мел хаджгър болх уга гидж саннав.

Цери зургъадч разрядта токарь болн слесарь, моторист, тракторист, медник болсн деерэн модна урч.

1957 джилин эклчэр трактормуд яслгънд токарн болн слесарн станокд эн соляд көдлв, ард үлдж йовсн участкар Цери тавхлэ, тер халхн күцлго баадмн биш.

Өнъгсн джилин чилгчэр зун хөрн тракторин радиатормудиг, өөрэн хойр күүтэ, нег сарин дунд яедж эн дуусв. Тер учрар мана МТС Халыг таньгъ-чд түрүн болдж трактормуд яслгъан дуусла. Тегэд чигн МТС-н Күндллгъ-нэ доскас энүнэ нерн, буугъад уга.

Одахн нег дуугъар мана партийн организац Цери партич членэ кан-дидатд орулдж авб.

— Цери гертэнчн, көдлмштэн чигн хара суусинь үзэд угав. Акчмин зуур амрх цагтан, арвн хургън сул баахш. Ода гертэн баадг болх. Цери көдлмштэн өмн нүүрт йовсн деерэн, дакад мана нег ончта агитатор, тегэд сүл гарсн КПСС-н ЦК-н Пленумин шиидвр олн-амтнд умшдж өгтхэ гигъад эн газет күргдг өгнэв. — гидж келэд, Мало-Дербетовск МТС-н парти-йн организацин сеглэтр Иван Ивано-вич Шевченко нег дакдж намаг даху-лад гарв.

Цери гурвн мотоцикл баахн үзгдв-хаджудн гурвн дөрвн күн баанэ, дун-дн көк комбинизонта, эрэтэ тахьята маштг хар залу, нег гартан атхм бар-сн, мотоцикл яеджахн үзгдв.

— Халэти, би танд келлэсв, нэ-амн часдан көдлэд ирчкэд, эн улсин велосипед, мотоцикл яеджана, — гидж үр Шевченко келв.

— Мендвт! Ю кеджэхмт? — гигъад цугъаралань мендхлэ, хаджудн зөг-сджасн. Мало-Дербетовск дундин школин директор Бадма Бушкиевич келв:

— «Хуучан хатхен урн, хөөткэн сансн цецн» — гидг халыг үлгүр баадмн, Цери Буляевич эврэнн хуучан хатхен деерэн олн-амтнэ хуучиг хатхджана. Ниднэгъа мана школин герин орань хамхрха болад, арэ хур орхла дусдг билэ. Сельсо-вет чигн колхоз чигн, МТС чигн школ яех кү өглго, оньгдан амте авхар седхлэ, мана өгсн үн багъ болад, күн олдлго баав.

Сургъулин джил эклхэс долахн хонг үлдсн цагт Цери, өөрэн гурвн кү дахулдж ирэд көдлмшин хөөн көдлэд, долан хонгт чилэхв — гидж үгэн өгв. Келсн үгдэн күрэд, хуучн шифринь авч хаяд, шин халагъар оралад августин гучн негнд дуусв. Тингдж донъ эс болсн болхла, ягъдж үвлэх баасн болхвдн! — гидж Бадм Бушкиевич келхлэ, Цери өөрэн баасн керчрар гаран арчкад, ичсн баадлтэгъар:

— Бадм Бушкиевич, ягъад буу-ляд баанэт, би танд оньгър кесн угав. Дакад гихлэ, эврэн долан-наамн джи-лд сурсн школин гер ора уга, терз-үүдн задгъа-зээдн баахла, төвк-нүн седклтэ суудж болхш. Тегэд көвүд цулгудж авад танур ирсм тер.

— Оньгър кесн угав гинэч, тер чамд өсн үнэр күн кедж өглго баа-вшлм. Удл уга сургъулин джил чил-джанэ, кемрджан цол-зав баахла, эн джил бас школин ясврт донъ болтн. — гидж Бадм Бушкиевич Це-ринд келв.

— Бичэ санагъан зовтн, керг-тэ цагтн ирнэв. — гидж Цери ке-лв.

Тер хоорнд, зөгсджасн гурвн мо-тоциклн энд-тендн эрасинь чанъ-гъагъад, гемтэ кү керчджэх хирург кевтэ, зärm аньгинь авч хаяд, шинэс сунъгъг залгъад, хойр хургънд арэ баргдх үзүрмүдиг холвдж негдүлэд, түлкүр атхм хойрар тенд-эндн эргүлэд:

— Не болсн болх зөвтэ, йову-лдж үзтн гигъад, хойр ханцарн чирэ-гъэн арчад босв. Көлгэн ясулсн улс күндтэ урчин гаринь авч, халун-булан нүдэр халэдж, ханлтан өр-гдж йовцхав.

— Эн Цери мини гарт сургъуль сурла, ода энүг гартан барсән ке-гъад гаргъад баахла, йир икәр бай-рлнав. Югъынн болв чигн сурад, дасчкхла, кезэд болв чигн күүнд үлүдшго. Цери цаарандн эрдм-сургулячн улм өөдлүлэд, эн цагас ард үлдхн уга гидж санджанав. — гидж Бадм Бушкиевич келнэ.

— Тертн, Бадм Бушкиевич, үнн, ода амтн атом эдлг болад, космическ агъуд күрдг цагт, «медсм болх» гигъад суусн күн джиргълэс ард үлдхн магъд уга, тана «хөөткэн сансн цецн» гисн үгтн чик. — гигъад Цери маниг гертэн дахулдж орв.

Тертн ордж ирхлэ, барун булнэд баасн этажерк дүүрн дегтрмүд үзгдв. Авад халэхлэ, техническ болн дучдин школин дегтрмүд.

Цери аял седклтэ улс джиргъ-лэс ард үлдмн биш.

БАДМИН Алексей.